

KOSZTOLÁNCZY TIBOR

„Gondolkodó irodalom”

A 75 éves Kenyeres Zoltán köszöntése

1989 őszén ösztöndíjat kaptam egy amerikai college-ba, beíratkattak egy academic writing nevű órára, ahol egész félévben az angol központosítás rejtelmével foglalkoztunk. Kötelező olvasmányok is voltak, például Euripidésztől a *Bakkebánsnő*, Hermann Hessétől a *Sziddharta*, Tennessee Williamstól a *Vágy villamosa* (ezt legalább értettem) és egy egzisztencialista szöveggyűjtemény. Teljes világszemléleti káosz, ha úgy veszem. A tanárnő, aki Nietzschéből doktorált, többször is vitát kezdett arról, hogy az Übermensch él-e még, esetleg Európában, az Alpok valamely elhagyatott völgyében. Az Übermenschet a könnyebbség kedvéért Supermannek nevezték, és fontos érvként emlegették David Bowie egyik dalát, amely szerint a Superman már nem létezik. Mivel a kurzusra főként a kollégium amerikaifutball-csapatának játékosai jártak, tartottam attól, hogy gyatra angoltudásom miatt kinevetnek meg *beszólnak*... De barátságos légkör uralkodott, és vállvetve küzdöttünk: ők szinte semmit sem tudtak a világról, én meg azt a keveset, amit tudni véltem, nem közölhettem velük. Ám egy Fitzpatrick nevű támadójátékosnak elárultam, hogy Nietzsche nevét nem *nicsinek* kell mondani, miként a tanárnő emlegeti. Fitzpatrick ezentúl, amikor a tanárnő azt mondta: *nicsi*, gyengéd, oktató mosollyal odasúgta neki: Nietzsche.

A következő ősszel – némileg meghatottan – beiratkoztam negyedévre a budapesti bölcsészkarra. A Pesti Barnabás utcában minden ugyanolyan volt, mint amikor elmentem. A harmadik emeleti vedlett folyosón még kint voltak a Kassák-tablók, „Romboljatok, hogy építhessetek, és építsetek, hogy győzhessetek” – ez volt az egyik tipográfiai konstrukción. Elhatároztam, hogy mostantól kezdve járni fogok az előadásokra, ha nyelvészetből nem is, de *legalább* irodalomból. A *Nyugat története* címmel Kenyeres Zoltán hirdetett előadást. A *Termelési-regényről* szóló esszéjét régebbiről ismertem – tetszett. Különösen az, amikor Rec. belekezd a könyvbe: „Vitte magával tüstént a fogorvoshoz, de alig jutott túl az első oldalon, és alig tűnődött el azon, hogy eztán már ő is bármit gondolhat-e, mint a regénybeli igazgató, amikor sorra került. Amit ott műveltek vele! Napokig csak televíziót nézett.” Meg amikor a vonaton olvas: „Jöttek-mentek az emberek [...] a termes kocsiban, nyitva hagyták az ajtót, a gyerekek sírtak, kinn vigasztalanul esett az eső, mintha nem is kora nyár, hanem késő ősz lett volna, még a hazautazó kiskatonák is szomorúak voltak, és ázott posztószag terjengett a levegőben” – *évtizedekig* – tettem hozzá magamban. Tetszett az ironikus hang, és úgy sejtettem, hogy az írásban fontos dramaturgiai szereppel felruházott esztétát, Ziva Ben-Poratot, és a Poetics Today különszámát is ő találta ki. (*Jelentés egy püspöklila könyvről...*, 1980.)

1990. szeptember 20-án az előadás Gustave Moreau *Jelenésével* kezdődött, majd a tanár úr a Salome-kultuszról beszélt, Huysmans *Különcéről*, Oscar Wilde *Saloméjéről* és a Richard Strauss-operáról. Nietzschéről, a dekadenciáról, a normák fel-

bomlásáról – és az arra adott válaszokról. Belefeledkezve hallgattam – egyszerre írtam is, és azt vettem észre, hogy másfél óra alatt szinte kézzelfogható közelségbe hozta az egész korszakot, a preraffaelitákat, a szecesszió kelet felé hajló miszticizmusát, kegyetlenséggel vegyes erotikáját, bűn és gyönyör homályos összefüggéseit. A szemlélhetetlen, diffúz dolgokat megragadhatóvá alakította, aznap, a következő csütörtökön, és azután is, és még csak október eleje volt. Enyhén szégyenkeztem, tekintve, hogy addig főként csak elégedetlenkedtem, sőt lázadoztam (lélekben) – miért nem mondta senki, hogy én egy ilyen jó egyetemre járok?

Nézem az akkori jegyzeteimet: hihetetlen, mennyi mindenről esett szó. A Hét periódusairól; Ambrus Zoltánról hosszan: a *Ninive pusztulása*, a *Bob, az oroszlán*, a *Finish*; motívum, téma, fabula, szüzsé, itt van minden, még az is, hogy Ambrus és Voinovich Géza együtt szerkesztették a Klasszikus Regénytárat. Látom, a *Midás királyt* nagyon szereti, és aztán Ignotust. A *Slemil*, a *Hárman a szalonban*, a *Változatok szemjátékra*. Azután: mit olvassunk Osváttól? Mindent, de előbb a Móra István- és a Gárdonyi-recenziót, az Ibsen-kritikát és a *Motívumokat*. Osvát nyílt levélben tudatta Gyulaival – amikor lemondatták a Kisfaludy Társaságban –, hogy az „igazi fiatalok” mellette állnak. Itt egy felkiáltójel van. A bizonytalan indítékok, a látszólagos elmentmondások mögött fura-érdekes tartomány tűnik fel.

December 13-án, az utolsó órán, Hatvany Lajosról van szó. Lelki alkata, jelleme, családi háttere (gyárosok, írók, művészek és kalandorok). Könyvei. Mecenatúra, irodalompolitika, vita Osváttal, párbaj. Pesti Napló, Esztendő, Károlyi Mihály, kommun, Bécs, Kolozsvár, Budapest, börtön. London, háború, hazatérés, Petőfi-könyvek, Pozsonyi út. Az óra végén még szó esik a kritikáírás felfogásbéli irányzatairól – és dilemmáiról. Anatole France, Lemaître, Gide... De már rohanunk, kint hull a hó. Bizonyos dolgok jelentőségét csak tíz év múlva, a disszertációm írása közben értem meg.

Megnéztem a könyveit, mert érdekelt, hogyan ír – módszertanilag és stílusosan érve. Az első dolog, amit észrevettem, hogy Kenyeres Zoltánnál nem lehet sorokat ugrani, nincsenek kihagyható mondatok. Nem akarja az összes részletkérdést kimeríteni, tudja, hogy nem kell, mert nem is lehet, minden adatra és vonatkozásra kitérni. Nem biztosítja be magát minden oldalról, mert azt, aki nem akar, vagy nem *tud* vele egyetérteni, úgysem fogja meggyőzni. Kiválaszt néhány elemet, elrendezi és új összefüggésbe helyezi őket. Fegyelmezetten és merészen. Angol esszéíróknál lehet érezni, hogy a *semmiben* hajóznak, de *hajóznak*! Élményeket akar közvetíteni és kiváltani. Nem barátkozik az olvasóval, mégis nagyvonalú: azt mondja: látod, ezt el lehetne mondani tízszer hosszabban és bonyolultabban, hogy te elájulj, de én gondolok a te idődre is, és inkább örülök, hogy megnézed, mit írtam.

Ökonómiával él, és nem szereti a végtelenbe nyúló vitákat. Egyszer egy doktori védésen – mint témavezető – azt mondta a bizottságnak: „Lehet erről vitatkozni, hogy miért ilyen ez a fejezet, azért ilyen, mert én azt kértem, hogy ilyen legyen.” Egy másik védésen nyílt színen összeveszett egymással bíráló és disszerens. Titkárként ültem ott, megrémülve, és azt suttoztam: „Ne csináljátok ezt!” Ő némi torokköszörelés után azt mondta: „FigyeljeteK ide, ha ezt most nem hagyjátok abba, én haza-

megyek. Nem lehet mindent feltárni. Minél pontosabban akarunk valamire rámutatni, a dolog annál homályosabbá válik. Hagyjuk az állandó definiálást! Mi az, hogy szubjektív, mi az, hogy objektív? Itt minden viszonylatokban létezik.” Bíráló és disszerens elnémulva méregették egymást, és amíg azon gondolkodtak, hogy még mennyi sértő hülyeséget mondhattak volna egymásnak, ő gyorsan lezárta a vitát. Később mindenki úgy emlékezett erre, mint egy jó napra.

Azt gondolom azonban, hogy mégis szeretné, ha volna valami egzakt mérték, legalább az irodalomban. Avagy, hogy lássuk, ha nem is az okokat, a szabályokat. De tudomásul veszi, hogy a modernitás korában egyre kevésbé érthetőek a *miért*ek, és ezzel összefüggésben a világ is egyre kevésbé alakítható. Tudja, hogy az értékbizonytalanság kedvez az iróniának – erről többször írt, valójában az egész korszakról véleményt mondva. De ő maga csak ritkán ironizál. Az irodalomban viccelni meg főként nem szokott. Ziva Ben-Porat professzorasszony létezik, a Poetics Today az idén lépett a 35. évfolyamába.

„Emberi lényünk több a rációnál, de az értelemnek kell vezérelnie. Szilárd meggyőződés, hogy ma az értelem hadállásait nem szabad feladnunk. A világ telve van fájdalmas bizonytalanságokkal, megoldatlan politikai, gazdasági és szellemi kérdésekkel, melyekre választ kell keresnünk, de az elhirtelenkedett, a csak az érzésekre, érzelmekre hagyatkozó válasz könnyen katasztrófa felé sodorhat. Ilyen helyzetben a ráció, a higgadt megfontolás a legmegbízhatóbb útjelzőnk” – ezt Rónay Lászlónak mondta abban a beszélgetésben, amely a Vigilia 1986 karácsonyi számában jelent meg.

Amikor találkozunk, a mondataiból mindezt még komolyabban érzem: *Olvass el mindent. Vigyázz, a forgásról később még erősödni fog, megpörgeti az embert, és kilöki a súlypontjából. Az irodalom nem a széplelkek tudománya. A fontos dolgokra kell koncentrálnod. Intelligens ember el tudja dönteni, neki mi a fontos.*

Ezt tanulom tőle.

Tanár Úr, Isten éltesse!

***

Az alábbi levelet Ignotus írta, 1888-ban, egy vidám nyári napon Emma nevű hűgának, aki a Balatonnál nyaralt. Ignotust akkor még Veigelsberg Hugónak hívták, elsőéves joghallgató volt a budapesti egyetemen. Még nem tudta, hogy az egyetemet nem fejezi be, hogy sajtómunkásként fog robotolni, vidámságát is elhagyva, és hogy legnépszerűbb tárcái A Hétben, Emma asszony álnéven jelennek meg. Igen, Emma asszony Flaubert-től érkezik. De sokkal inkább „Empus”-ra emlékeztet, az egykori, „pártfogásra” szoruló lipótvárosi kislányra, aki idővel beletanul a felnőtt szerepkörökbe.

A levél Ignotus legkorábbi – ismert – írásbeli megnyilatkozása.¹

---

¹ A szöveget betűhíven közöljük. Kivételt teszünk az *i, ő, u, ü* ékezesénél, ezeket a magánhangzókat a mai helyesírás szabályai szerint ékezzük, minthogy jelölésük gyakran elmosódó vagy egyszerűsített. A törlések < >, a beszúrások |:|, az olvashatatlan szavak / / között szerepelnek.

Budapesten, 1888. július 30[-]án²

Kedves barátom Emmuska,

Ne mondd, hogy rossz bátyád vagyok; – íme, alig-hogy elolvastam a leveledet, rögtön felelek, pedig, hétfői nap lévén, mosás van és így... stb.

Mindenekelőtt a papáru! írok: egészség, jókedvű, csak ez a veszett időjárás kedvetleníti el olykor. Ma éjjel künn akart aludni Schütznél a Svábhegyen, de, bár az éjet ott töltötte, aludni nem tudott, mivel a Svábhegy kutyái ép[p]en azt az éjjelt tartották alkalmas időpontnak arra, hogy bús vonításokban tudtára adják <vannak> a világnak, mennyire nincsenek vele megelégedve. Most már igazán felhagyok a világfájdalmas versekkel; mert már nemcsak Ábrányi Emillel³ kéne konkurálnom, a ki szintén a Svábhegyen lakik, hanem az összes, véle lelkirokon, kutyákkal. Az pedig kutyanehez egy munka volna.

Reméllem, a mama jobb éjszakákat tölt B[alaton]-F.[ürede]n, mint a papa itt-honn és nem kurtítja meg a te éjjeli nyugalmodat sem.

Nem tudom elképzelni, milyen lehet a Balaton, nem látván életemben egyéb tengert a Kecskeméti Széktónál és a te tengermélységű kedélyednél. De valami nagyon, szépségesen⁴ szép dolog lehet, hogy az Emmuska így el van tőle telve. Ne sajnáld a „balatoni éj” füstbementét; hiszen úgyis éj van a te számodra ottan, mivel a Nap messze-messze jár. De talán a remény csillagai még világítanak neked, amíg haragos felhők nem tolnak elejbök, dörögvén: „Emmuska kisasszony, jöjjön le a kúrszalonba!”

Most jut eszembe, hogy nagyon illetlen dolog tőled, *miszerint* (ecce a r. jog stílus!) oly keveset írsz nekem. Hát feledéd végkép[p], hogy létezem én is? Külömben magam sem tudom, hogy létezem-e, annyira elbolondít engem jelenleg a sok bolond tran[sz]cendentalis⁵-filozofiai olvasmány. Különösen egy könyv kínozott, melytől azonban már megszabadultam, mert a papa elvitte. Czíme ez: „Das Geheimnis der Hegel’schen Dialektik. Beleuchtet von concret-sinnlichen Standpunkte von Eugen Heinrich Schmitt.” Hogy mifajta a tartalma, azt a mottójából is megítélheted, amely<nek> Hegelből van citálva: „Das Uebersinnliche ist das Sinnliche und Wahrgenommene, wie es in Wahrheit ist; die Wahrheit des Uebersinnlichen aber ist: Erscheinung zu sein”.⁶ Ez a munka külömben a nagyot haladott tudományak

---

² *korábban*: 29-én

³ Ábrányi Emil (1850–1920) költő, újságíró, műfordító.

⁴ javított szó

⁵ *korábban*: tran[sz]cendens

⁶ Schmitt Jenő Henrik (1851–1916) filozófust 1888-ban avatták bölcsészdoktorrá, említett könyve ugyan-ebben az évben jelent meg Halléban a Pfeffer Kiadónál. *A szellem fenomenológiája* 3. fejezetéből vett

legújabb és legmagasabb fokán áll. Emlékszel a szerzőjére? Zomboron volt törvényszéki írnok, iskolát vagy legalább egyetemet nem végzett, sem könyvtára sem társasága nem volt, és most, 40 éves korában tűnik fel, mint eredeti és nagy filozofiai talentum. A papa el van ragadtatva nagy műveltségétől és eszmébőségétől. Tegnap olvastam tőle egy nagyon szép feuilletont, a mely talán holnap meg fog jelenni a Lloydban és téged is érdekelhet.⁷

Az abstract filozofiáról térjünk⁸ át a concret szép asszonyokra. Sajnos, hogy inkább concretek, mint szépek, – különösen az egyikkel még / . . . /, a nagy materialista is meg volna elégedve, < . . . > annyi benne az *anyag*. Bővebben a Vécsei írt vagy írni fog róluk; én, sajna, nagyon alárendelt szerepeket játszom náluk. De az a Vécsei! 13 karatos Donjuán! Az asszonyok napszámba affektálnak, a mint meglátják, és a legkedvezőtlenebb nyilatkozatuk róla így hangzik: „*ein sebr netter junger Mensch!*”⁹ A Viktort majd megölték < . . . szerző .> |:egy:| caricatura miatt, a melyet szerzője meg fog nektek is küldeni.

Hagyván téged a féltékenység mardosó kínjai között, bevégezem leveletem. A mamát kérdd meg a nevemben, hogy írjon nekünk. Te is írd, rögtön, a mint e levelet elolvastad.

A mamát tisztelem, kezét csókolom.

Servus Emmuskám, mégis jó kis lány vagy te. Hadd pártfogoljalak továbbra is.

Hugó

Kedves Empus!

Ámbár nagyon haragszom rád, hogy nekem nem írtál, mégis elküldök neked egy bájos arcot, a melyen angyali mosoly lengedez. De tán még ennél is nagyobbra tartod a másikat.

Ez az alak lebegjen szemeid előtt, ha nekem nem írsz!

Szervusz.

Viktor

A mamának csokolom <mind a> kezét.

Tiszteltet mindenki a kinek kell.

Hegel-idézet eredetileg így szól: „Das Übersinnliche ist das Sinnliche und Wahrgenommene, gesetzt, wie es in Wahrheit ist; die Wahrheit des Sinnlichen und Wahrgenommenen aber ist, Erscheinung zu sein.” = G. W. F. HEGEL, *Phänomenologie des Geistes*, Stuttgart, Frommann, 1951, 119. – SZEMERE Samu fordításában: „Az érzékfeletti az érzéki és észrevett, úgy tételezve, ahogyan valósággal van; az érzékinek és észrevettnék igazsága pedig az, hogy jelenség.” (Bp., Akadémiai, 1979, 82.)

⁷ SCHMITT Jenő Henrik, *Ein Blick in die geheime Werkstätte des Denkens* című írása a Pester Lloyd 1888. augusztus 3-i számában jelent meg (3, 5.); – feuilleton (fr.): tárcacikk.

⁸ *korábban*: menjünk

⁹ (*ném.*): nagyon kedves fiatalember!

K: OSZK Kt. Fond 500.

***

Veigelsberg Hugó, Viktor és Emma édesanyját Schönberger Katalinnak hívták.

Édesapjuk, Veigelsberg Leo újságíró – az anyakönyvi kivonat szerint, amelyet Snyders Jakab kiskőrösi orth. izr. főrabbi állított ki 1938-ban –, Feigelberg Ignatz Leo néven Kiskőrösön született 1830-ban; az ő édesapja Feigelberg Joachim, helybeli hitközségi főrabbi, édesanyja Kohlman Cili volt. Egy másik, 1892-es irat szerint – amely a pesti izr. hitközség anyakönyvére hivatkozik, s amelyről Budapest Székesfőváros Levéltára 1938-ban másolatot bocsátott ki – Veigelsberg Leo 1840. április 25-én született Kiskőrösön (l. OSZK Kt. Fond 500.). A *Magyar Írók Élete és Munkái* lexikon szerint – amely az adott személy által közölt adatokra támaszkodik – Veigelsberg Leo 1846. január 18-án született a Moson megyei Nagy-Boldogasszonyban.

Veigelsberg Hugó önnön születési dátumaként rendre 1869. november 2-át adta meg (ez került be a lexikonokba is), a fentebb említett levéltári másolat szerint viszont november 17-én született. Polgári nevét 1908-ban változtatta Ignotus-Veigelsberg Hugóra. Gyermekének, Ignotus-Veigelsberg Pálnak és Ignotus-Veigelsberg Sárának is ez a vezetékneve (OSZK Kt. Fond 500.).

Ignotus öccse, Veigelsberg Viktor (1875–1958) nevét Véghelyire magyarosította. A budapesti egyetemen szerzett jogászdiplomát, pártfogó ügyvédként is dolgozott. (OSZK Kt. Fond 500.).

Ignotus húga, Veigelsberg Emma némettanárnő lett, az 1910-es évek közepén a IX. kerületi női felsőkereskedelmi iskolában tanított.